

Віктор Андрущенко,

доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України,
академік Національної академії педагогічних наук України,
ректор Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

«ЧЕРВОНИЙ ОСКАЛ» РОСІЙСЬКОГО БІЛЬШОВИЗМУ: найбільше зло історії

Анотація. У статті комплексно проаналізовано більшовизм як соціально-політичний та ідеологічний феномен, що став однією з найтрагічніших сторінок в історії людства. Досліджено генезу більшовизму в річищах ленінізму та сталінізму, а також переосмислено марксизм не лише як політичну практику, пов'язану з революційними подіями початку XX століття та громадянською війною в росії, а і як систему цінностей, побудовану на екстремізмі, фанатичній вірі в утопічні ідеали та виправданні насильства задля досягнення влади. Схарактеризовано тоталітарну суть більшовизму, ідеологічне формування атмосфери страху, що спричинила масові репресії, голодомори та геноцидні практики загалом. Надано увагу таким наслідкам більшовицької політики, як руйнування традиційних соціальних і культурних структур, нищення духовної спадщини, деградація міжлюдських відносин.

Ключові слова: більшовизм, марксизм-ленінізм, тоталітаризм, диктатура пролетаріату, Голодомор-геноцид, рашизм, путінізм.

Історія цивілізації приховує в собі сонм таємниць, пізнання яких потребує об'єднаних тривалих зусиль найбільш потужних і проникливих дослідників низки країн і народів. Досі людство не може остаточно й переконливо відповісти на такі, здавалося б, прості запитання: як саме зводили єгипетські піраміди; для чого встановлювали кам'яні статуї у вигляді людських фігур на узбережжі острова Пасхи; чому древні інки покинули доволі розвинене й комфортне місто Мачу-Пікчу (Перу); з яких джерел запозичував свої конструктивні ідеї знаменитий Леонардо да Вінчі; як і чому зароджувались, розвивались і зlodіяли тоталітарні режими,

якщо з самого початку люди розуміли їхню ворожу для цивілізації сутність, тощо?

Звісно, ті чи ті пояснення завжди побутували. Когось вони влаштовували, когось — навряд чи. Більшість вдумливого люду розмірковувала про них з огляду на свою обізнаність, рівень якої коливався в межах шкільної програми та невеличкої публікації в інтернеті. У час універсально розвиненої рефлексії, зазначав Георг Гегель, кожне судження можна достатньо обґрунтувати, пояснити. Однак поясненням таїнство аж ніяк не вичерпується, і кількість нерозгаданих таємниць світу (як і суджень про них) не зменшується. Якраз навпаки. Згадаймо вчення Миколи Кузанського про «вчене незнання»: з розширенням пізнавальних можливостей людини, з накопиченням знань масив непізнаного (своєрідних речей у собі) зростає! Поглиблення пізнання наштовхує дослідників на нові загадки, змушує знову й знову повертатися до, здавалося б, уже розгаданих таємниць світу, відшукувати інші аргументи, обґрунтовувати дедалі нові й нові пояснення.

Однією з таких таємниць є ще зовсім не розгаданий і переконливо не пояснений **феномен російського більшовизму** — політичної течії, що в різних модифікаціях поширилася світом і вже більш як століття утримує його у своїх облудливих обіймах. Більшовизм закріпився в історії як глобальне явище (процес), яке загрожує цивілізаційному поступу людства.

Як відомо, більшовизм виник унаслідок розколу в Російській соціал-демократичній робітничій партії (1903 р.) під час визначення організації (статуту) та вибору керівних органів марксистської робітничої партії. Прибічники Володимира Леніна (їх було більше) дістали назву «більшовики»; менш численну групу учасників партії назвали «меншовиками».

Більшовизм поширювали за наративами екстремізму, ідеологічного фанатизму, політичної нетерпимості, схильності до насильства. Після Жовтневого перевороту 1917 року та підступного захоплення влади більшовики розпочали процес свавільних перетворень російського суспільства, які не тільки не гармоніювали з традиційно сформованими межами співжиття та співпраці народів і культурою світу, а й прямо суперечили їм. Намагаючись утвердити власне безроздільне володарювання, більшовики знищували все, що суперечило їхнім поглядам і практичним діям. За словами американського письменника та журналіста Джона Ріда,

такі події «потрясли світ». Із плином часу це потрясіння не тільки не зменшилось, а навпаки — розрослося до вселенських масштабів, стало ще більш незрозумілим, «темним» [1]. І навіть сьогодні досі немає однозначної оцінки та пояснення.

Історики, політологи й культурологи більш-менш описали кровопролитні війни легендарного шумерського царя Гільгамеша, який, за історичними свідченнями, правив у проміжку приблизно між 3000 та 2500 роками до н.е.; дослідники доволі переконливо пояснили наміри жертовних військових звияг античного героя Олександра Македонського; історики, релігієзнавці та культурологи описали хрестові походи середньовіччя, жахливі кровопролиття Першої та Другої світових війн... Однак навіть видатні й найбільш авторитетні вчені досі не можуть доступно пояснити феномен більшовизму як явища (історичного факту чи соціального процесу), де брат ішов на брата, батько на сина, де не тільки вбивали, а й безжально катували одне одного співвітчизники, члени однієї родини чи ж національності, колишні товариші по спільній справі.

Ні науковці, ні політики, ні визнані «інженери людських душ» не можуть відповісти на запитання про те, як марксистське вчення — ідейна предтеча більшовизму — могло виникнути в Німеччині, одній із найбільш розвинених у культурному й філософсько-мистецькому плані країн Європи; як воно так швидко поширилось у світовому просторі; як могли підпасти під одурманювання багатомільйонні маси людей, а головне — як малоосвічені плутократи змогли завоювати державну владу й утримувати її аж дотепер у великих і малих країнах світу?

Над розгадуванням цієї таємниці наполегливо працюють тисячі талановитих науковців, сотні дослідних інститутів, центрів і колективів з обох боків великого океану. Більшість із них намагається осмислити основи, проникнути в сутність марксизму-ленінізму, зрозуміти сенс вчення, що виникло в Європі наприкінці XIX століття завдяки наукоподібним, псевдотеоретичним фантазіям німецьких соціалістів Карла Маркса та Фрідріха Енгельса.

Це вчення, яке дещо модернізував Володимир Ленін (за його висловом, «як пристосування революційного марксизму до особливих умов епохи»), поширилось росією, збудило уми знедоленої, революційно налаштованої маси людей, спонукало їх до захоплення влади, сумнівних соціокультурних проєктів і перетворень.

Щоправда, доволі переконливі аргументи «проти марксизму» декларували його перші прибічники, а згодом критики Михайло Бакунін, Микола Бердяєв, Едуард Бернштейн, Антоніо Грамші, Дьордь Лукач та інші інтелектуали того драматичного часу. Не менш ґрунтовними є критичні дослідження марксизму-ленінізму за авторства таких відомих вчених, як Ханна Арендт [2], Раймон Арон [3], Анджей Валіцький [4], Роберт Геллетлі [5], Альфред Мірек [6], Стівен Пінкер [7], Мирослав Попович [8], Карл Поппер [9], Лоренс Ріс [10], Девід Саттер [11] та ін. На сумнівні й суперечливі аспекти марксизму неодноразово звертали увагу духовні провідники різних культур і народів світу — письменники й поети, культурологи й релігійні, політичні та громадські діячі. Світ не може зрозуміти, як могли безсумнівно освічені й інтелектуально потужні особистості, які знали історію, мали соціальний досвід, наукове та культурне тло, створити «вчення», яке закликало до різанини, вбивства, пограбування?!

Таїнство марксизму та більшовизму залишається нерозгаданим. У різноманітних формовиявах, із різною силою впливу, широтою та глибиною охоплення людських мас, із різною напругою й агресивністю цей феномен подорожує країнами світу, зрощує ненависть, збуджує конфлікти, погрожує війною або ж веде її з неприхованим цинізмом і жорстокістю.

За ідеологічної та фінансової підтримки колишнього СРСР (а нині — путінської росії) дещо подібне до більшовизму вчення (з національною специфікою) у 1940–1960-х роках утвердилось у країнах Східної Європи, державах Азії й на Кубі, стало впливовим у деяких країнах Африки, Західної Європи, Латинської Америки, на Кіпрі. Багато хто (навіть на державному рівні!) за наративами марксизму та більшовизму досі продукує безрозсудні дії, веде кровопролитні війни, переслідує інакодумних і незговірливих особистостей і навіть цілі народи, погрожує застосуванням ядерної зброї.

І що характерно: сучасні необільшовики обіцяють забезпечити все ті самі пріоритети, заради яких найактивніші — ті, що увірували — йшли на ешафот, клали свої голови на вітвар міфічних перетворень, гнили в тюрмах і на засланні. Найбільш злочинно-помітним (воєнним!) способом більшовизм, що постав у наші дні як рашизм і путінізм, заявив про себе агресією російської федерації проти України.

Погрожуючи ядерною зброєю, рашизм фактично поставив у напругу, збував і розшарував не тільки європейський світ, а й низку держав інших континентів. А це означає, що, попри тисячократні дослідження, викриття, спростування більшовизму, людство ще не занурилося в його глибинну сутність, не розпізнало й не знищило джерела, не викорінило причини, способи поширення та згубну силу, якою це вчення облудливо захоплює маси. За висновками аналітиків, більшовизм може активізуватися у будь-який час і в будь-якому середовищі, а відтак — спричинити нове зло, нові кровопролиття, руйнацію матеріальної і духовної культури, нові жертви.

З метою протистояння злу й насиллю, що можуть виникати внаслідок відродження більшовизму, спробуємо простою мовою викласти щодо нього деякі спростування, заперечення й застереження, обґрунтувати потребу мобілізації людей на остаточне викорінення більшовизму з історії.

* * *

Як уже підкреслено, ідеологічною основою більшовизму є марксизм-ленінізм — своєрідний міф про «історичну місію пролетаріату як могильника імперіалізму — останньої, загниваючої стадії капіталізму». З огляду на месіанське розуміння ролі індустріального робочого класу, більшовизм обґрунтовував ідею «невідворотності пролетарської революції», під час якої мала бути ліквідована приватна власність, встановлена диктатура пролетаріату, побудований новий світ — без експлуатації та насильства. **Головною метою більшовизму визначали перемогу світової пролетарської революції, розбудову комунізму.** Наріжними принципами переходу до першої фази комунізму — соціалізму — більшовики вважали встановлення диктатури пролетаріату (пізніше — влади робітничого класу в союзі з іншими верствами (стратами, класами)), одержавлення основних засобів виробництва та витіснення ринкових відносин. Основним засобом досягнення «нової якості» суспільства більшовизм вважав революційне насильство.

Засновник цього вчення німецький економіст і філософ К. Маркс (1818–1883 рр.) укрив суб'єктивно інтерпретував (фактично спотворював) популярну в той час спадщину німецької класичної філософії, англійської політекономії та французького

утопічного соціалізму. За оцінкою канадсько-американського науковця С. Пінкера, «Карл Маркс не володів багатством і не командував армією, однак ідеї, які він нашкрывав у читальній залі бібліотеки Британського музею, накреслили курс усього XX століття й далі, спотворивши життя мільярдів людей» [7, с. 351].

Розуміючи загрозу, яку несло для людства «нове вчення», його засновника К. Маркса двічі виганяли з Франції, виселяли з Бельгії та Німеччини. Маркс став найвідомішим вигнанцем багатьох країн Європи. Зрештою, він отаборився в Лондоні, де й прожив решту своїх днів за підтримки друга й соратника Ф. Енгельса.

Попри деякі сплески популярності марксизму, Європа загалом його не прийняла. Марксизмом захопилася росія. До крайнощів його довів В. Ленін: ще більше поглибив фанатичність, утопічність, суб'єктивність. Разом зі своїми поплічниками він здійснив державний переворот, захопив владу й, винищуючи всіх незгодних або тих, хто сумнівався, породив таке потворне явище, як більшовизм. «Більшовизм неможливо зрозуміти без визнання першочергової ролі Леніна, — пише відомий румунський історик, політолог, соціолог Володимир Тисменяну. — Без нього не було б більшовизму» [12, с. 19]. Спекулюючи на нестатках знедоленого люду, нав'язуючи йому привабливі, але у своїй основі наскрізно хибні ідеї, більшовики-ленінці взялися до будівництва «нового світу» — соціалізму й комунізму.

Переважна більшість людей, що потерпали від експлуатації, жити хотіла ліпше, однак вчення, що базувалося на ліквідації приватної власності та диктатурі одного класу — пролетаріату — над іншими верствами населення, не розуміла, боялась і загалом відторгала. Для утвердження своєї правоти більшовики взялися за зброю. Соціалізм у росії зростав на крові, насильстві, перманентних війнах. Мільйонні жертви громадянської, Другої світової та декількох інших воєн, що їх ініціювали й вели більшовики, підминаючи під себе інші народи й культури, шокували світ. Не менш шокували процеси нищення людей у катівнях ГУЛАГу, витратне використання трудового люду на «новобудовах соціалізму», моріння народу голодом тощо. Всі ці процеси — красномовне свідчення антилюдської сутності більшовизму, його ворожості до цивілізації.

Щоправда, дехто, забуваючи жертвні уроки історії, досі намагається обілити більшовизм низкою реальних і уявних успіхів майже 70-річного періоду «соціалістичного будівництва» в СРСР. Серед «досягнень соціалізму» люди переважно «старої генерації» називають такі факти, як ліквідація неписьменності, електрифікація країни, спорудження великих промислових підприємств та індустріальних гігантів, серед яких «Запоріжсталь», «Азовсталь», «Криворіжбуд», «Дніпробуд», «Дніпроалюмінійбуд», «Харківський тракторний завод» тощо. Також вони зазначають освоєння цілинних земель, будівництво гідро- й атомних електростанцій, зокрема Дніпровської ГЕС, атомного криголама «Ленін». Люди згадують свою молодість, перше кохання й водночас «забувають» (а дехто не знав чи не здогадувався) про обмеження свободи слова, переслідування тих, хто мислив інакше (ніж партійна пропаганда), хто скнів, відбуваючи покарання за колючим дротом; про те, що цих так званих успіхів досягали не за сприяння, а наперекір більшовизму. Їх здобував народ, змушений працювати від зорі й до зорі, жертвуючи здоров'ям і навіть життям заради наближення привабливої облуди — комуністичної мрії, яку впроваджували в розрихлену свідомість і почуття народних мас брехливі пропагандисти-ленінці.

Які ж марксистські наративи дають змогу оцінювати це вчення як хибне й вороже для людини та людяності? Їх багато. І для спростування марксизму та більшовизму потрібні колосальні зусилля теоретично й практично освічених фахівців. Це — справа майбутнього. У цьому випадку зосередимося на короткому розгляді основних опор, на яких ґрунтувалася його грандіозна будова. Варто зазначити: вони не витримують ані теоретичної, ані практичної верифікації. Фактично марксистське вчення й злочинну практику більшовизму вибудовували «на піску, а не на камені», а тому вона й почали валитися за першого ж дотику до дійсності. Проаналізуймо детальніше.

Перше і головне — **марксизм «теоретично замахнувся» (а російський більшовизм спробував упровадити практично) на одну з головних опор цивілізації — приватну власність.** Його пропозиція щодо її ліквідації руйнувала людину як індивіда та особистість, людський світ, цивілізацію загалом. Адже саме приватна власність формувала підвалини виокремлення людини з колективної цілісності, утвердження її як суб'єкта, створювала основу усвідомлення власного Я, неповторної індивідуальності.

Марксистки прямолінійно трактували приватну власність як результат безпідставного привласнення того, що (в їхньому розумінні) має належати колективу; як результат обману людей спритними ділками; як пограбування народних мас і аж ніяк не як результат власного розуму й праці, творчості й ощадливості. Водночас слід зауважити, що джерелами приватної власності могли бути так само й пограбування. Однак її сутність ними аж ніяк не обмежена: основним джерелом походження власності, зокрема й приватної, є розум, творчість і праця кожної конкретної особистості, здатної розгледіти, побачити, зрозуміти суть того чи того явища, предмета чи процесу, оволодіти ним, розгорнути, посилити. Нерідко здобути приватну власність людині допомагає випадок, щаслива мить або ж прозірливість і здатність опинитися саме в цю мить і саме в цьому місці. Марксизм сконцентрував увагу на пограбуванні й для цього кинув у народ гасло «грабуй награбоване», чим покликав до життя цинічний розбійний процес «експропріації експропріаторів». Документи та матеріали післяреволюційної доби засвідчують, що такого масового розбою, нищення матеріальних і духовних цінностей, пограбування, зневаги і знецінення людини, безжалісних вбивств і кровопролиття світ ще не знав. Більшовизм увів їх у повсякденну практику.

Наступною опорою більшовизму став марксистський наратив «диктатури пролетаріату». Його згубність для цивілізації вчені розпізнали лише за реаліями 70-річної практики життєоблаштування більшовиків у росії. Крах СРСР мав би утвердити крах більшовицької імперії. Проте, як виявилось, більшовизм вижив. Він відродився в путінізмі, рашизмі і знову, як і з початком революційних подій в царській росії початку ХХ століття, став погрожувати світу намірами загарбання та перебудови на тих самих марксистських засадах. Такі наміри не можуть залишатися без відповіді. Тож повернімося до витоків.

Згідно з ученням К. Маркса та Ф. Енгельса, влада буржуазії — панівного класу капіталістичного суспільства, який має основні засоби виробництва, живе за кошт додаткової вартості, отриманої використанням найманої праці, — повинна бути знищена. На її місці має постати нічим не обмежена «влада пролетаріату», яка, за версією марксистів-ленінців, ґрунтуватиметься винятково на силі, а не на законі. Обговорення, а тим паче заперечення

подібної форми організації влади, марксистки не приймали. Вони йшли пробоем, винищуючи на своєму шляху всіх, хто протривився. Під прицілом нищівної критики марксистів-ленінців опинилися відомі й видатні інтелектуали — філософи, політологи, культурологи, які не тільки не сприймали марксистське вчення, а й активно розвінчували його опорні основи. Першими серед них були такі відомі вчені, як Михайло Бакунін, Олександр Герцен, Микола Михайловський, П'єр Жозеф Прудон, Карл Фогт.

Народ владу більшовиків (як диктатуру) не розумів і не приймав, а отже, чинив опір, зокрема й зі зброєю в руках. Ситуація вилилась у протистояння великих груп людей. Заради утримання влади більшовики розв'язали в країні громадянську війну та масовий «червоний терор», одними з перших у світі заснували систему концтаборів, знищили цілі соціальні класи російського суспільства й установили в країні тоталітарний режим. Ба більше, більшовики замахнулися на «оволодіння світом». Точніше на «руйнування старого» і «створення нового світу» — без насильства, експлуатації людини людиною, світу рівності та свободи. Гасло, звичайно, привабливе. Знедолений люд кидався на нього як комахи на мед. Багато хто фанатично вірив у ці замисли, інші сумнівались, треті називали їх безумством й активно боролись як із відвертим соціальним злом. Злочинна більшовицька влада збивала зі свого шляху кожного, хто не приймав її нав'язані здираві порядки.

З особливою жорстокістю та кровопролиттям більшовицька влада впроваджувала свої порядки в Україні. Ленінсько-сталінський режим намагався паралізувати волю українців до незалежності, а тому безжалісно витравлював (ув'язнював, випалював, вирізав) усіх, хто чинив опір. Сотні тисяч розумних, творчих, відданих народу особистостей опинились у Сибіру, на Соловках, стали вигнанцями з власної держави або ж були розстріляні. Більшовицька влада скоювала безчинства, беззаконня, сіяла жорстокість і смерть. Найжахливішим наслідком утвердження «диктатури пролетаріату», зокрема для України, став Голодомор 1932–1933 років. Тодішня влада умисно планувала й реалізувала його як голодомор-геноцид українців. Вітчизняні й закордонні науковці та політики досі не можуть визначити кількість його жертв. І це не дивно. Адже облік померлих від голоду не вели. До того ж компартійна влада сам факт голодомору замовчувала, затушовувала,

не визнавала. Але все таємне з часом стає явним. Згідно з експертизою від 3 грудня 2020 року № 957, кількість загиблих становить 10,5 млн людей. Подальші дослідження виявляють усе нові й нові людські втрати. За свідченням консула Королівства Італія в Харкові Серджо Граденіго, вони сягають 40–50% українців, тобто коливаються в діапазоні 15–16 млн осіб. І ці цифри не остаточні. Дослідження й підрахунок жертв Голодомору-геноциду триває. Адже саме це є одним із найважливіших свідчень більшовицьких злочинів проти людства [13, с. 13].

Не можна оминати й інший злочин, який визрів і був учинений у тодішній росії внаслідок безрозсудного впровадження марксистської доктрини: **абсолютне нівелювання статусу людини як громадянина й особистості, обмеження свободи**. Для марксистів-ленінців суб'єктом історії був «пролетаріат», всі ж інші класи (страсти, соціальні групи) вважали прошарками, які жодного суттєвого значення в історії не мають. Як «могильник капіталізму», пролетаріат мав зруйнувати старі порядки, організувати людей на нову соціальну «творчість», повести їх у «світле соціалістичне й комуністичне майбутнє».

Кожного, хто цей концепт не приймав, оголошували «ворогом народу», а тому перевиховували або ж ліквідували. Свавільне нав'язування «більшовицької волі» знищувало особистість як духовно, так і фізично. Мільйонні маси населення, хто мав власну думку й оприлюднював її, особливо представники інтелігенції та селянства, були буквально винищені або ж опинились у тюрмах, на поселенні чи в екзилі. Безчинства більшовицької влади не мали меж. Людина перетворилася на «гвинтик» великої соціальної системи. За логікою більшовизму, «незамінних людей немає».

Вражає прямолінійність, із якою марксистки описували історичний процес. Відкидаючи сумніви та заперечення щодо їхньої доктрини з боку серйозних, визнаних у ті часи вчених, вони безапеляційно насаджували хибний у своїй основі висновок про «буття», яке нібито визначає «свідомість», про матеріальне виробництво як головну умову історії будь-якого суспільства, про те, що матеріальне життя — виробництво матеріальних благ — детермінує всі інші форми діяльності людей, що класова боротьба є рушійною силою антагоністичного суспільства. Як пише американський журналіст і публіцист

Д. Саттер, «Маркс вважав, що буття визначає свідомість, але ніде не було так очевидно, як у Радянському Союзі — першій марксистській державі, що саме свідомість визначає буття. В СРСР людям прищеплювали хибну свідомість і закабалили за допомогою цієї свідомості» [11, с. 521].

Із дивовижною впертістю марксистки не приймали положень про єдність і співвідносність матеріального й духовного, не розуміли значення продуктивно-творчої сили згуртованості та взаємодії протилежних груп населення в єдиному життєвому процесі, відкидали можливості еволюційного розвитку людства у становленні упорядкованого суспільства. Марксистки явно перебільшували значення соціальної, насамперед так званої соціалістичної, революції, спрощено трактували «історичну місію пролетаріату», оспівували насильницьке захоплення політичної влади, встановлення його ж диктатури й ролі в побудові суспільства без експлуатації та гноблення людини людиною.

Абсолютизуючи роль матеріального чинника історії, вони принижували дух людини, творчу силу розуму, його значення у формуванні саме людського (а не тваринного) способу буття, становленні людини як гомо сапієнса. І хоча, очевидно усвідомивши власноруч витворену нісенітницю, схаменувшись, надалі постійно наголошували на «зворотному впливі» «надбудови» на «базис», духу на матеріальні процеси, розуму на працю та суспільні відносини. Загальну лінію фальшованого «матеріалізму» вони провадили чітко і твердо.

Особливу нетерпимість більшовики-марксистки виявляли щодо такої глобальної форми свідомості, як релігія. Вони, знову ж таки у своєму руйнівному стилі, поширювали настанови на її знищення. Як повчав К. Маркс, релігія — «це духовна ницість людини, зітхання пригнобленого створіння, серце безсердечного світу». Вона — «дух бездушних порядків, опіум народу» [14]. Атака більшовизму на релігію розгорталася як вселенський погром храмів, спалення релігійних книг та ікон, експропріація церковних цінностей, арешти, ув'язнення та масові вбивства церковників. Не обтяжуючись усвідомленням контрверсійної сутності релігії, її ролі в житті людини та суспільства, марксистки однозначно стали на бік її супротивників — атеїстів, чим посилили суспільний розкол мільйонних мас населення тодішньої росії.

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х у СРСР духовенство остаточно оголосили «класовими ворогами» поряд із куркулями. Священників відправляли до таборів і розстрілювали, церкви закривали та руйнували, а в приміщеннях храмів облаштовували зерносховища, клуби чи відкривали магазини. Таке поширилось і в країнах, які радянські війська окупували під час Другої світової війни. І це в той час, коли переважна більшість населення дотримувалася релігійних переконань і поглядів, вибудовувала свій життєвий шлях на підґрунті релігійно-моральних заповідей, які формували основу основ глобальної духовної традиції більшості народів світу.

Понад 70 років більшовизм демонстрував своє потворне фізичне і духовне обличчя в колишньому СРСР, втягував у свою орбіту покоління одурманених і розгублених людей. Дещо схоже є в деяких країнах і сьогодні.

Звичайно, люди залишаються людьми. Дехто пристосовувався, виживав як міг; інший, повівшись на «рожеві» обіцянки, щиросердно прислужувався владі; основна частка знедоленого люду мовчала. Водночас у суспільстві були люди, які усвідомлювали, розуміли всю безрозсудність того, що діялось, намагалися протестувати, протидіяти, повставати. Саме вони були найбільш жорстоко й масово репресовані («червоний терор»). Водночас саме своєю протидією більшовизму вони утверджувалися як справжні суб'єкти історичного процесу. І саме ті, хто боровся, гинув і виживав, по крихтах готували ґрунт для розвалу тодішньої системи, поступово, але неухильно виводили народ на цивілізаційний шлях незалежності та свободи.

Українцями, непокірними, затятими й протестними (аж до відкритого збройного протистояння владі) були українці. Історія пам'ятає непоодинокі збройні повстання українських селян проти більшовицьких порядків, а надто проти політики розкуркулення. Не менш волелюбними й принциповими були виступи та протести українського робітничого класу. Невдоволення виявляли також найбільш свідомі й творчі представники української інтелігенції. І це закономірно. Терпіти таке зло могли тільки божевільні.

Більшовицьку владу в Україні впроваджували жорстокістю, насильством і репресіями, воєнними методами. У заможних селян примусово відбирали власність, а їх самих відправляли

на заслання, у табори чи розстрілювали. Примусова «колективізація», яку задумали й нав'язали більшовики, прокотилась Україною як вбивчо-руйнівне лихо. Українське село втратило третину робочої сили. Відчуження селян від власності, землі й результатів їхньої праці спричинило злам традиційної селянської психології. Водночас, переселившись до індустріальних центрів, сільське населення «робітничим класом» у повному розумінні цього поняття не стало. Попри певні успіхи більшовиків у забезпеченні населення країни хлібом (відібраним у селян) та в індустріалізації країни, життя народу не поліпшувалось. Якраз навпаки: воно невідворотно погіршувалося. На пограбоване село, як і на індустріальні райони держави, напочувалося безробіття. За ним слідувала бідність, а за нею — голод. Жертви цього процесу відомі. Вони й насамперед саме вони є тим основним аргументом, який свідчить про злиденну, злочинну політику більшовицької влади, теоретичну й практичну неспроможність марксизму (і марксистів) до вирішення соціально болючих питань і суперечностей.

Злодійство більшовиків розповсюджувалося на всі верстви населення. Не стала винятком й інтелігенція. Країною прокотилися трагедія сумнозвісного процесу «Співки визволення України» 1930 року, гоніння на українську інтелігенцію 1932–1933 років, а надто 1934 року... Масові розстріли, ув'язнення в таборах, виселення до Сибіру та інших віддалених районів буквально винищили цвіт української інтелігенції, підірвали здатність народу до самостійного критичного мислення й дії. І тільки віковична духовна сила українців, їхній генетично потужний розум, помножений на фанатичну працьовитість і терплячість, установив протектори падіння народу.

Повсюдно українська інтелігенція, як і інші верстви населення, виявляла щодо більшовиків неприкриту непокору. Вона йшла у робітничу масу, зустрічалась із селянством, запалювала дух розуміння справжньої справедливості та значення спільної боротьби за свободу. Як і народ загалом, українська інтелігенція зазнала жорстоких репресій, разом із народом пережила численні нищення голодом, війною, бідністю. Злочини більшовиків проти непокірних представників народу не мали меж. Видатний український філософ, академік М. Попович назвав цей період історії «кривавим століттям». Його книга «Червоне

століття» (2005 р.) — мабуть, найліпше й найбільш обґрунтоване доказово-критичне представлення (оцінка) епохи більшовизму в історії. «Диктатура комуністичної партії, авторитарна і насильницька, — пише М. Попович, — виродилася в кривавий тоталітарний режим, знищивши стару партійну еліту і встановивши тотальний контроль і над народом, і над партією. Це був “термідор”, навіть у соціально-економічному сенсі диктатури...» [15, с. 854–855].

Здійснене дослідження й деякі раніші праці [16–18] дають змогу досягнути справжню, а не на марксистський манір «ідеологічно оспівану» природу та сутність більшовизму, розвінчати його таїнство, яке понад століття одурманювало голови кращим людям, які з неабияким душевним трепетом й інтелектуальною напругою шукали контури (та шляхи до) омріяного світу справедливості, людинолюбства і свободи. Наражаючись на критику тих, хто ще марить соціалізмом і комунізмом, хто зберігає в шухляді свого письмового стола крикливо-парадне фото Йосипа Сталіна та партійний квиток колишнього членства в Комуністичній партії Радянського Союзу, зазначимо, що

- більшовизм — це безпідставне, здобуте розбоєм й утверджене репресіями всевладдя групи одурманених марксистськими фантазіями псевдореволюціонерів, об'єднаних мріями щодо переоблаштування світу на соціалістичних і комуністичних засадах;

- це руйнування старого (традиційного, віками усталеного) й формування нового, так званого безкласового суспільства — «нового світу» — як нібито світу без насильства та експлуатації людини людиною;

- в основі більшовизму лежить привабливе за основними наративами, однак украй суперечливе, далеке від дійсності, науки, філософії та соціальної практики, а тому загалом хибне теоретико-ідеологічне творіння Маркса — Леніна — Сталіна, яке утверджувало зневажливе ставлення до людини та людяності, торувало шлях до насильства й тоталітаризму;

- попри низку справді наукових проривів (узагальнень, обґрунтувань, спостережень, висновків) у пізнанні природи, культури, матеріального та духовного світу, а надто в царині економічної науки, новітньою теорією суспільного розвитку марксизм так і не став; наскрізь пронизаний суб'єктивізмом,

він дедалі більше (особливо під маскою ленінізму) відсторонював людей від традиційної культури, людських цінностей і соціальної практики, нав'язував наративи, які підштовхували до протистояння;

- марксистки (а згодом більшовики-ленінці) грішили поверховим знанням законів і закономірностей історії, соціально-історичного теоретичного й практичного досвіду людства або ж спекулятивно перелицьовували їх на свій лад, утверджували блюзнірство, словоблуддя, цинічну неповагу до науки та її творців, майстерно задурманювали розум тих, хто намагався досягнути істини;

- більшовики-ленінці цинічно спотворювали, а далі викреслювали з історії, науки й культури всіх, чий науковий доробок не вкладався в прокрустове ложе їхнього (марксистів) хворобливого витвору;

- більшовизм — це цинічний прагматизм, суцільне лукавство та брехливість, фанатична віра у власну правоту, неприйняття альтернативної думки, сприйняття незгодного як ворога, який підлягає знищенню;

- це ліквідація права людини та громадянина на вибір, сумнів, власну непідконтрольну думку, свободу волевиявлення, внутрішнє життя та душевність;

- це війна частки людей, що усвідомила себе у власній обрешності, проти основної маси населення, співвітчизників і представників зовнішнього світу, які живуть за традиційно людськими правилами, відмінними від свавільно встановлених марксистами;

- це руйнація основи основ людської духовності, центром якої є загальнолюдські моральні цінності. Перекреслюючи (як непотріб і пережиток минулих часів) традиційні людські моральні пріоритети, на їхнє місце більшовизм ставив власні моральні наративи, об'єднані (й пронизані) пропагандистським гаслом: «моральним є все те, що слугує побудові комунізму». Попри шалену пропагандистську підтримку означеного ідеологічного витвору, закріпленого у славнозвісному «Моральному кодексі будівника комунізму», штучно створена «мораль» всенародного (а тим паче міжнародного) визнання не отримала. Ба більше, вона стала предметом оцінки, що коливалася в діапазоні від цинізму до неприкритого глузування;

- більшовизм — це дика безвідповідальність, яку нікому й нічому не вдалося приборкати, суб'єктивізм, вождизм, тоталітаризм;
- це тотальне нищення України та українців організованим голодом, обмеження свободи, мови, культури через гоніння, ув'язнення, репресії.

Більшовизм — це зло проти людства, проти цивілізації. Воно сягає вселенського масштабу, а тому є найбільшим, найглибшим, найнебезпечнішим явищем (процесом) в історії. Більшовизм не має історичного й теоретичного виправдання, а тому має бути однозначно викорінений з історії.

Чи не останнім критерієм, свідченням, доказом справедливості означеного висновку стала «практична вірогідність»: народи, які свого часу «захворіли» на марксизм і більшовизм та сприйняли його як дороговказ до дії, живуть значно гірше за суспільства традиційного світу. Найбільш заможного, забезпечено й комфортно нині живуть такі країни, як Люксембург, Нідерланди, Данія, Оман, Швейцарія, Фінляндія, Ісландія, Австрія, Норвегія, Швеція [19] і навіть США, які, за оцінкою тих самих більшовиків-марксистів, є «останнім оплотом імперіалізму». Народи цих і багатьох інших країн буквально процвітають, живуть краще, комфортніше та впевненіше. Саме до Канади, Німеччини, Сполучених Штатів, Франції та інших цивілізованих розвинених країн намагаються емігрувати найбільш свідомі, впевнені в собі професіонали і простий люд, які прагнуть упорядкованості життєвого процесу справді людськими, а не ідеологізованими цінностями, тягнуться до свободи, ширшого спектра можливостей творчої та життєвої самореалізації.

Водночас зазначене аж ніяк не означає, що в США та інших країнах так званого успішного капіталістичного світу немає проблем і життєвих негараздів. Цей світ також далекий від досконалості. Однак ті фундаментальні засади, на яких він розвивається, значно більше відповідають традиціям цивілізованого світу, природі людині та пріоритетам людяності.

Більшовизм, зокрема у варіанті сталінізму, часто порівнюють із фашизмом. І в цьому є неабиякий сенс. Обидва «изми» були сформовані на облудливій основі марксистського соціалізму; обидва прагнули утвердити своє всевладдя над світом; обидва усталювали зневагу до людини, визрівали на жорстокості,

фізичному та духовному винищенні найбільш успішних, креативних, спроможних особистостей, здатних повести народ шляхами справедливості та свободи. «Більшовизм і фашизм майже одночасно виходять на історичну арену, як нове надбання політичного європейського репертуару, — пише відомий французький історик професор Франсуа Фюре. — Сьогодні, коли для багатьох із нас вони стали абсолютно небажаними, абсурдними, жалюгідними і злочинними, навіть важко собі уявити, що ці ідеології є настільки історично недавніми. Однак вони заповнили все століття...» [20, с. 44].

Фашизм отримав справедливе засудження від Нюрберзького трибуналу, і більшість свідомих громадян давно вже викреслила його зі своєї життєвої практики. Більшовизм, як і путінізм, очікує на справедливий вердикт людства. Він ще жевріє, а під виглядом рашизму та путінізму знову, як і на початку минулого століття, заявляє про свої загарбницькі амбіції щодо світу. Важливо упередити цей процес, не дати розростися «хворобі», яку свого часу називали «чумою ХХ століття» — «коричневою» (явище фашизму) та «червоною» (феномен більшовизму). Такого ж ставлення заслуговує ще одна соціальна хвороба — рашизм (або ж путінізм). Можливо, саме це зло — ймовірно, останнє в історії людства — заслуговує на назву «найбільше зло в історії»?

1. *Арендт Х.* Люди з темних часів. К.: Дух і Літера, 2008. 320 с.
2. *Арендт Х.* Джерела тоталітаризму. К.: Дух і Літера, 2005. 540 с.
3. *Арон Р.* Воображаемые марксизмы. М.: Либроком, 2012. 384 с.
4. *Валіцький А.* Марксизм і стрибок у царство свободи. Історія комуністичної утопії. К.: Всесвіт, 1999. 509 с.
5. *Геллетлі Р.* Ленін, Сталін і Гітлер: доба соціальних катастроф. К.: Темпора, 2012. 664 с.
6. *Мирек А.* Красный мираж. М.: Готика, 2000. 471 с.
7. *Пінкер С.* Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки та прогресу. К.: Наш Формат, 2019. 560 с.
8. *Попович М.* Кровавий век. Х.: Фолио, 2017. 992 с.
9. *Поппер К.* Відкрите суспільство і його вороги. К.: Основи, 1994. Т. 1–2. 936 с.
10. *Ріс Л.* Гітлер і Сталін. Тирани і Друга світова війна. К.: Лабораторія, 2021. 544 с.
11. *Сеттер Д.* Доба безумства. Занепад і кінець Радянського Союзу. К.: Дух і Літера, 2017. 528 с.
12. *Тисменяну В.* Диявол в історії. Комунізм, фашизм і те, чому вчить двадцяте століття. К.: Дух і Літера, 2021. 334 с.

13. Непокарані геноциди — повторюються!: наук. зб. матеріалів Всесвітнього конгресу дослідників Голодомору-геноциду українців, приуроченого до 90-х роковин пам'яті українців, знищених у 1932–1933 рр. комуністичним тоталітарним режимом, 7 листопада 2023 р. / упоряд. О. Стасюк ; ред. кол.: П. Чернега, В. Сергійчук, Г. Капустян. К.: Ліра-К, 2024. 396 с.
14. Marx, K. (1844) 'Zur Kritik der Hegel'schen Rechtsphilosophie', in *Marx-Engels-Werke* (1976). Berlin: Dietz, pp. 378–391.
15. Попович М. Червоне століття. К.: АртЕк, 2005. 888 с.
16. Андрущенко В. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть. Досвід соціально-філософського аналізу. К.: ТОВ «Атлант ЮемСі», 2006. 498 с.
17. Андрущенко В. У пошуках свободи. Історіософія української культури від найдавніших часів до наших днів: наук. публіцистика: кн. для читання. К.: Людмила, 2023. 736 с.
18. Андрущенко В. Просвітницька одіссея розуму. К.: Знання України, 2025. 524 с.
19. Несчетна С. Опубліковано рейтинг країн за якістю життя: на якому місці Україна // ТСН. 14 вересня 2024. URL: <https://tsn.ua/svit/opublikovano-reyting-krayin-za-yakistyu-zhittya-na-yakomu-misci-ukrayina-2659920.html>
20. Фюре Ф. Минуле однієї ілюзії. Комуністична ідея у XX столітті. К.: Дух і Літера, 2007. 810 с.

Viktor Andrushchenko,
Doctor of Philosophy, full professor,
corresponding member of the NAS
and academician of the NAES of Ukraine,
rector of the Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University,

THE 'RED GRIN' OF RUSSIAN BOLSHEVISM: history's greatest evil

Abstract. The article addresses the phenomenon of russian bolshevism, a political movement that has spread across the world in different versions and has existed for more than a century.

The spread of Bolshevism unfolded along narratives of extremism, ideological fanaticism, political intolerance, and a propensity for violence. Bolshevik rule in Ukraine was introduced by brutality and repression. Anyone who opposed this system faced the most severe persecution (the Red Terror). At the same time, through their opposition to Bolshevism, they established themselves as authentic actors in the historical process, paved the way for the collapse of the old system, and steadily led the nation on the civilised path of independence and freedom.

The author of the article reflects on how the Marxist doctrine came to emerge in Germany, one of the most developed countries in Europe, spread rapidly across the world, ensnare millions of people, and conquer and retain public power in many countries of the world until the modern era. Thousands of scholars and hundreds of research institutes have worked persistently to understand the essence of Marxism-Leninism.

The study underscores that the victims of Bolshevism are the primary attestation to the malicious nature of the Bolshevik government's policy and its theoretical and practical inability to resolve sensitive social issues and contradictions. Bolshevism has been cemented in history as a global phenomenon that poses a threat to humanity's civilisational progress.

Keywords: Bolshevism, Marxism-Leninism, totalitarianism, dictatorship of the proletariat, Holodomor genocide, ruscism, putinism.